

Arapça'da İsmın Sonuna Gelen Zâid "Tâ" Harfinin Kelimeye Kattığı Anlamlar

Dr. Rahmi YARAN*

Abstract

In Arabic grammar, an additional "tâ" letter comes to the end of some names and this letter is commonly known as "tâ" of the femaleness, (tâü't-te'nîs). When one said "the sign of the femaleness" in the names firstly this "tâ" comes to the mind. In additional to this letter there are some other signs of femaleness.

Infact, the additional "tâ" has some other functions as well as the femaleness. These can be summarized as such: It indicates the singularity and exaggaration. It replaces the letter which falls down from the word. In some plural words, it shows out that this word is not Arabic infact. Besides that, it intensifies the femaleness in the word. It transforms the singular word into the plural form. Sometimes the letter is added to the end of a masculine word intentionally. And sometimes the masculine and the feminine form of a word are alike and neither of them contain "tâ".

These must be known to comment on the Arabic texts. Unless these nuances are known the misunderstandings and the false results are unavoidable. In this article only the "tâ" which is written to the end of the word roundly will be examined. The other additional "tâ" letters and the signs of femaleness will be disregarded.

Giriş

Bilindiği gibi Arap gramerinde kelimeler önce isim, fiil ve harf şeklinde üç temel gruba ayrılarak incelenmektedir. Bazı isimlerin sonuna kelimenin kök harflerinde yer almayan zâid bir "ta" harfi gelir ve bu harf daha çok "tâüt-te'nîs" (تاء التانيث) olarak bilinir. Bu "tâ", üç müenneslik alâmetinden biridir. Diğer alâmetler de "el-elifü'l-maksûra" (الألف المقصورة) ve "el-elifü'l-memdûde" (الألف المددودة) dir. (كبرى, (فتاة, كاتبة) gibi. Bunlar eskiden beri müennesliğin üç alameti olarak gramer kitaplarında sayılırken son zamanlarda aynı zamanda bir akademisyen olan İbrahim es-Sâmerrâî konuya yeni bir yorum getirir ve müenneslik alâmetinin aslında bunlar değil, bunlardan önceki "a" sesi (feth) (الفتح) olduğunu söyler. Bu "a" sesi (feth), fethada kısa, el-elifü'l-maksûrada orta ve el-elifü'l-memdûdede ise uzun olarak telaffuz edilir. Ona göre bunların fonksiyonu kelimenin vakf halinde "a" sesi ile okunmasını sağlamaktır. Eskiden Arapça'da hareke olmadığı için "a" sesi ancak kelimenin sonuna bu harfler getirilerek

* MÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Öğretim Görevlisi.

sağlanmışır.¹ Bu makalenin konusu üzerinde ilk dönemden itibaren bir çok müstakil çalışma yapılmış² olan müzekkerlik, müenneslik (erillik, dişillik) olduğu için burada tartışmaya girmeden sadece işaret etmekle yetiniyoruz.

Zâid “tâ” harfi, müenneslik alâmetlerinden birisi ise de onun fonksiyonu müenneslik alameti olmakla sınırlı değildir ve Arapça dilbilgisi kitaplarında “tâû’t-te’nîs”³ (تاء التائيت), “tâû’t-te’nîsi’l-müteharriket’il-merbûta”⁴ (تاء التائيت المحركة), “hâû’t-te’nîs”⁵ (هاء التائيت), “tâû’n-nakl”⁶ (تاء النقل) veya bulunduğu kelimedeki etkisine bağlı olarak “tâû’l-vahte” (تاء الواحدة), “tâû’l-mübâlağa” (تاء

¹ Sâmerrâî, İbrâhîm, *Maa’l-mesâdir fi’l-edeb ve’l-luğa*, Ammân, 1403/1983, II, 74-75. Ayrıca bk. Kanîbî, Hâmid Sâdık, *Mu’cemû’l-müennesâtî’s-semâ’iyye*, Beyrut 1407/1987, s. 8-9.

² Bu konuda yapılmış çalışmalar hakkında bk. M. Nihad Çetin, “Arapça’da Kelimelerin Müzekkerlik ve Müenneslik Keyfiyetine Dâir Müstakil Eserler”, *Şarkiyât Mecmuası* (İstanbul Üniversitesi Şarkiyât Enstitüsü), sy. 1, Ankara 1956, s. 89-119.

³ Ebû Ali el-Fârisî Hasan b. Ahmed, *el-Mesâilü’l-askerîyye* (nşr. İsmâil Ahmed Amâyira), Ürdün 1981, s. 86; Abdülkâhîr el-Cürçânî, *Kitabül Muktesid fi şerhi’l-İzah* (nşr. Kazım Bahr el-Mercan), yy., ts., II, 988-990; Şelevbînî Ebû Ali Ömer b. Muhammed el-Ezîdî el-İşbîlî, *Şerhu’l-Mukaddimet’l-Cezûliyyeti’l-kebîr* (nşr. Türkî b. Nezâl el-Uteybî), Beyrut 1414/1994, III, 1060; İbn Malik Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Abdillâh et-Tâif, *el-Elfiyye*, (Şerhu İbn Akîl ile; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî), II, 543; İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yusuf en-Nahvî, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. (Mustafa es-Sekkâ) Beyrut 1980, I,36; İbn Akîl Ebû Muhammed Bahâüddin Abdullâh b. Abdîrrahmân, *Şerhu İbn Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, ts. (Daru İhyâüt-türâsi’l-Arabî), II, 429 vd.

⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü’l-vâfi*, Kahire, ts. (Dâru’l-meârif), IV, 590.

⁵ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, II, 330; Şelevbînî, *Şerhu’l-Mukaddime*, III, 1056, 1060; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, 37.

Müberred ve İbn Cinnî kelime sonundaki “tâû’t-te’nîs”in vakîf halinde “hâ”ya dönüşmesini bedel olarak yani “ta” harfini asıl, “hâ”yı da vakîf halinde onun yerine geçen harf olarak değerlendirenler (Müberred Ebû’l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab* [nşr. Muhammed Abdülhâlik], Beyrut, ts. [Âlemü’l-kütüb], I, 63; İbn Cinnî Ebû’l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Munsif*, [Ebû Osman el-Mâzinî’nin *et-Tasrîfi* ile birlikte], yy. 1373/1954 [İdâratü İhyâi’t-türâsi’l-kadîm], I, 159). Ezherî’nin *et-Tasrîh*’te belirttiğine göre “tâû’t-te’nîs” ile “hâû’t-te’nîs” farklıdır. Birincisi vakîf halinde “hâ”ya dönüşmeyip geniş ve açık (meccrûr) olarak (ت) yazılır, ikincisi ise “hâ” şeklinde ve bitişik (merbût) (ه, ه) yazılır. O bu ifadesindeki “tâû’t-te’nîs” ile “uht” (اغت) ve “bint” (بنت) kelimelerindeki “tâ” harflerini kastetmektedir. Bu kelimelerdeki “tâ” harfleri “vâv”dan bedel olarak gelmiştir. (bk. Ezherî Hâlid b. Abdullâh, *et-Tasrîh ale’t-Tavzîh*, yy., ts. [dâru’l-fıkr], I, 74.). Ebû Hayyân’ın, İbn Malik’in “tâû’t-te’nîs” ifadesini şerh ederken söylediklerine bakılırsa “tâû’t-te’nîs” hem “Hamza” (حزوة) ve benzeri kelimelerdeki “tâ” harfini hem de “uht” (اغت) ve “müslimât” (مسلمات) gibi kelimelerde yer alan “tâ” harfini kapsamaktadır. “Hâû’t-te’nîs” ise bu ikincilerdeki “tâ” harfini kapsamaz. (Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fi şerhi’l-Teshîl*, [nşr. Hasen Hindâvî], Dimâşk-Beyrut, 1418/1997, I, 304). “Uht” (اغت) ve “bint” (بنت) kelimelerindeki “tâ” harflerinin “vâv”dan bedel olduğu hakkında bk. İbn Cinnî, *Sırru smâati’l-i’râb*, (nşr. Mustafâ es-Sekkâ v.d.), Kahire 1374/1954, s. 165; Semânîni, Ömer b. Sâbit, *Şerhu’t-Tasrîf*, (nşr. İbrahim b. Süleyman, Riyad 1419/1999), s. 350; Ebu Hayyân el-Endelûsî, *İrîşâfû’d-darab min lisâni’l-‘Arab*, (nşr. Mustafa Ahmed en-Nemmâs), Kahire 1417/1997, I, 156; İbn Cemâa Muhammed b. Ebû Bekr, *Hâşiye alâ Şerhi’l-Çârperdi ale’s-Şâfiye*, İstanbul 1310, I, 81-82.

⁶ Bu “tâ” ile bir kelime müzekkerlikten müennesliğe, sıfatlıktan isimliğe nakledildiği için böyle denmiştir. Mesela “kâtib” (كاتب) kelimesinin sonuna “tâ” gelince kelime (كاتبه) müzekkerlikten

deki etkisine bağlı olarak "tâü'l-vahde" (تاء الوحدة), "tâü'l-mübâlağa" (تاء المبالغة), "tâü'l-ıvaz" (تاء العوض), "tâü'l-bedel" (تاء البدل) ve benzeri adlar altında da da yer almaktadır. Bunların hepsi de telaffuz ve yazı bakımından aynı olduğu için zâid "tâ/hâ" harfinin kelimelere kattığı anlamları bir makale konusu boyutunda ele alıp incelemeyi gerekli gördük. Bu makalede özellikle iki noktalı "hâ" (هـ, هاء) şeklinde yazılan "tâ"lar ele alınacak, "uht" (أخت) ve bint" (بنت) gibi kelimelerin sonlarındaki açık "tâ"lar (ت) konu dışında tutulacaktır.

Zaid "tâ" Harfinin Kullanıldığı Yerler:

I. Türemiş (müştak) isimlerin ekseriyetine dişil takısı olarak bitişir ve müzekker kelimeyi müennes kelime haline çevirir.⁷

Âbid, âbide (عابد عابدة); kâtib, kâtibe (كاتب كاتبة); cemîl, cemîle (جميل جميلة); merhûm, merhûme (مرحوم مرحومة) gibi. Bu kelimelerden birinciler erkeklere, ikinciler ise kadınlara ait sıfatlar olarak aynı manayı ifade ederler. Buradaki türemiş isimlerin karşılığı Türkçe'de daha çok sıfat olarak kabul edilir.

Bazı türememiş (câmid) isimlere bitişerek onları müennes bir kelime hâline çevirdiği de görülmektedir. Mesela esed (أسد), racül (رجل), ğulâm (غلام), insân (إنسان) vb. kelimelerin sonlarına bazan tâ gelir.⁸ Ancak kimine göre bu, kural olmayıp istisnâî bir durumdur.⁹

Bazı vezinlerdeki türemiş isimler, sonuna "tâ" bitişmeden de hem müennes hem de müzekker hakkında kullanılırlar. Bu vezinler de sonuna müenneslik alâmeti olarak "tâ"nın bitişmesi caiz olmayanlar ve câiz olmakla birlikte bitişmesi tercih edilenler diye iki gruba ayrılır.

A. Sonuna müenneslik "tâ"sı bitişmeksizin hem müzekker (eril) hem de müennes (dişil) olarak kullanılan türemiş isim vezinleri:¹⁰

1. "Feûl" (فعل) Vezninde Olup "Fâil" (فاعل) Manasında Olan Türemiş İsimler

"Feûl" veznindeki isimler bazan ism-i fâil bazan da ism-i mef'ûl manası taşırlar. Mesela "rakûb" (ركوب) kelimesi ism-i mef'ûl olarak "merkûb" (مركوب) (binilen) manasında kullanılınca bir müennes kelimenin sıfatı olduğu takdirde sonuna "tâ" getirilmesi caizdir. "Binilen araba" anlamında "Sevâtârütün

müennesliğe nakledilmektedir. "Râvî" (الراوي) (sulayan, su çeken, su veren) kelimesi aslında ism-i fâil olarak bir sıfat iken sonuna "tâ" getirilerek "Râviye" (الراوية) halini alınca dar anlamıyla isim olmakta ve "bir çeşit su kabı" anlamında kullanılmaktadır. bk. Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 585, 590 (dipnot).

⁷ Müberred, *el-Muktedab*, I, 60; Şelevbîni, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1057; Ebû Hayyân, *el-İrîşâf*, I, 294; İbn Akil, *Şerhu İbni Abil*, II, 195.

⁸ Ebû Hayyân, *el-İrîşâf*, I, 294; Şerhu'l-Mukaddime, III, 1057.

⁹ İbn Akil, *Şerhu İbni Abil*, II, 430; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 590.

¹⁰ Bu vezinlerde olup da şahit değeri taşıyan eski metinlerde "tâ"lı olarak geçen kelimeler şâz (kural dışı) sayılır. bk. Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV, 593.

“tâ” getirilmesi caizdir. “Binilen araba” anlamında “Seyyâratün merkûbün” (سيارة) (مركوب) de “Seyyâratün merkûbetün” (سيارة مركوبة) de denebilir. Aynı şekilde “fâkihetün ekûlün” (فاكهة أكل) , “fâkihetün ekûletün” (فاكهة أكولة) (yenilen meyve) veya “bakaratün halûbün” (بقرة حلوب) , “bakaratün halûbetün” (بقرة حلوبة) (sağmal inek) denebilir.¹¹ Fakat “Sabûr” (صبور) ve “hakûd” (حقوق) kelimeleri “sâbir” (صابر) (sabreden, sabırlı) ve “hâkid” (حاقد) (kindar, kinli) anlamında oldukları zaman hem müzekker hem de müennes için aynen kullanılırlar. “Racûlün sabûrun” (رجل صبور) (sabırlı adam) ve “imraetün sabûratün” (امرأة صبورة) (sabırlı kadın) denir.¹² Kur’an-ı Kerîm’de “zina eden kadın” anlamında kullanılan “beğiy” (بغى)¹³ kelimesi de “feûl” (فعل) vezninde ve fâil anlamında olup i'lâl sonucu vâvın yâya dönüşmesi, sonra da iki yânin idğâmı ile bu hali almıştır.¹⁴

Diğer taraftan “fâil” manasında olduğu halde sonu “tâ”lı olarak kullanıldığı semâî olarak bilinen bu vezinde belli bazı kelimeler vardır ki bunlarda “tâ”, mübâlağa için¹⁵ veya sırf müenneslik için değil onunla birlikte mübâlağa için¹⁶ gelir. “imraetün melûletün, ferûkatün” (امرأة ملولة، فروقة) gibi. “adüvvün” (عدو) kelimesinin müennesi olan “adüvvetün” (عدوة) kelimesi ile az sayıdaki benzerleri de semâa dayanan bir kullanımdır.¹⁷

“Fâil” manasındaki “feûl” vezni ile ilgili bu görüş klasik nahiv kitaplarında yaygın olarak ifade edilirse de son senelerde Kahire’deki Arap Dil Akademisi (Mecmau’l-lugati’i-Arabiyye) bu konuyu inceleyip tartışmış ve 1968 yılı 34. dönem kongresinde “fâil” manasındaki “feûl” veznine müenneslerde “tâ” gelmesinin câiz olduğuna karar vermiştir.¹⁸

2. “Mifâl” (مفعال) Vezni

Mübâlağa vezinlerinden olan “mifâl” veznindeki kelimeler, hem müzekker hem de müennes için sonuna “tâ” getirilmeksizin aynen kullanılırlar. Çok bilen anlamında “mi’lâm” (معلم), çok açan anlamında “miftâh” (مفتاح), çok sevinçli

¹¹ Ebû Mishal el-A'râbî Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Harîs, *Kitâbü'n-Nevâdir* (nşr. İzzet Hasan), Dimaşk 1380/1961, I, 3; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 431; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, 592-593.

¹² İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 431; Ezherî, *et-Tasrîh*, I, 72; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, 591.

¹³ Meryem 19/20, 28.

¹⁴ Beyzâvî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (*Kitâbü Mecmûa mine't-tefâsîr* içinde), Beyrut, ts. IV, 152; Şeyhzâde Muhammed b. Muslihiddin, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Kâdi Beyzâvî*, İstanbul 1988, III, 282.

¹⁵ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, IV, 152; Suyûtî Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Hem'u'l-hevâmi'* (nşr. Abdülâl Sâlim Mekrem), Beyrut 1413/1992, I, 153; Şeyhzâde, *Hâşiye*, III, 282.

¹⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, 591. Aynı durumdaki kelimelerden bazıları şunlardır: Sarûratün (سرورة), lecûcütün (لجوجة), arûfetün (عروفة), şenûretün (شعرة), menûnetün (منوعة), serûkatün (سروقة). bk. Ebû Mishal el-A'râbî, *en-Nevâdir*, I, 104.

¹⁷ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 431; Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV, 591.

¹⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, 591.

anlamında "mifrâh" (مفراح) kelimeleri hem müzekker hem de müennes için "tâ"sız olarak kullanılır. Bu vezinde oldukları halde müennesinde "tâ" bulunan birkaç kelime varsa da bunlar şazdır. Meselâ, "duyduklarına çok inanan ve onları çok tasdik eden" anlamında müzekker için "mikân" (ميقان) ve müennes için "mikâne" (ميقانة) denir.¹⁹ Ebû Mishal el-A'râbî, Kisâî'den naklen bu durumda olan üç kelime zikreder: Mitrâbün - mitrâbetün (مطراب، مطرابة), miczâmün - miczâmetün (مجدام، مجدامة), mi'târun - mi'târatün (معطار، معطارة).²⁰ Suyûtî bunlara "zeki", "dâhi" anlamındaki "mi'zâbetün" (معزابة) kelimesini de ilâve eder.²¹

3. "Mif'il" (مفعيل) vezni

Belagat ölçülerine uygun söz söyleyen anlamındaki "mintik" (منطق) ve çok ırıtır (koku, parfüm) kullanan anlamındaki "mi'tîr" (معطر) kelimeleri hem erkek hem de kadın hakkında "tâ"sız olarak aynı şekilde kullanılır. Bu vezinde olup müennes hakkında "miskîne" (مسكينة) (yoksul, zavallı) şeklinde "tâ" ile kullanılan kelime şazdır.²²

4. "Mi'fal" (مفعول) vezni

Cesur anlamındaki "miğşem" (مغشم) kelimesi hem erkek hem de kadın hakkında "tâ"sız olarak aynen kullanılır.²³

B. Sonlarına çoğunlukla "tâ" gelmeyen kelimeler

Bunlar sonuna "tâ" gelmemesi tercih edilen ama buna rağmen gelmesi de şâz sayılmayıp kıyasa uygun bulunan türemiş isimlerdir. İki gruba ayrılırlar:

Sadece müenneslere özel, onların tabiatına münasip olan bir mânaya delâlet eden kelimeler

Hâmilelik, doğum, emzirme, âdet görme gibi erkeklerde bulunmayıp kadınlara özel, onların geçici olmayan sâbit özelliklerine ait türemiş kelimelerde müenneslik alâmeti olarak "tâ" harfi getirilmemesi daha iyidir. Hâmile kadın anlamında "imraetün hâmilün" (امراة حامل) denmesi de "imraetün hâmiletün" (امراة حامله) denmesi de, emziren kadın anlamında "imraetün murziun" (امراة مرضع) denmesi de "imraetün murziatün" (امراة مرضعة) denmesi de caizdir ve her ikisi de kıyasa uygundur. Fakat "imraetün hâmilün" (امراة حامل) ve "imraetün murziun" (امراة مرضع) denmesi daha iyidir.²⁴ Aynı zamanda her hangi bir şey taşıyan anla-

¹⁹ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, II, 431; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vafti*, IV, 593.

²⁰ Ebû Mishal el-A'râbî, *en-Nevâdir*, I, 24.

²¹ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Müzhir fi ulûmi'l-lugati ve envâihâ* (nşr. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Beyrut 1408/1987, II, 205; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vafti*, IV, 593.

²² Ebû Hayyân, *et-Tezyîl*, I, 310-311; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, II, 431; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vafti*, IV, 593.

²³ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, II, 431; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vafti*, IV, 593.

²⁴ Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV, 594.

mında da kullanılan “hâmilün” (حامل) kelimesi bu anlamında kullanılmak istenirse erkek için “racülün hâmilün” (رجل حامل), kadın için ise “imraetün hâmiletün” (امرأة حامله) şeklinde kullanılır.

Burada dikkat çeken bir inceliğe de işaret etmek yerinde olacaktır. Kadınlara özel bu sıfatlar onlardaki potansiyel özelliği ifade ettiği zaman böyle “tâ”sız olarak kullanılırlar. Meselâ, “el-Mer’etü'l-hâmilü le'l-âkiru merğûbetün” (المرأة الحامل لا العاقر مرغوبة) (Kısır kadına değil hamile olabilen kadına rağbet edilir) dendiğinde böyle bîr durum söz konusu olur. Buradaki “hâmil” (حامل) kelimesi ile belli bir kadının bu cümlenin söylendiği sırada hâmile olması değil, hâmile olabilecek özellikte olması kast edilir. Ama konuşma anında hâmile olan bir kadından söz edilirken “tâ”nın getirilmesi vâciptir. “Murziatün” (مرضعة) kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de²⁵ bunun için “tâ”lı getirilmiştir.²⁶

“Feil” (فعل) vezni “mef’ûl” manasında olduğu zaman

“Feil” veznindeki bir kelime “mef’ûl” manasında ise ve bununla nitelenenin müzekker mi müennes mi olduğu anlaşılabilirse genelde “tâ”sız kullanılır. Meselâ, “el-Fetâtü cerîhun” (الفتاة جريح) veya “Hâzihi cerîhun” (هذه جريح) denirken sözü edilen yaralının müennes olduğu bellidir. Burada ayrıca müenneslik alâmeti olarak çoğunlukla “tâ” getirilmez. Buna rağmen getirildiği bir örnekle karşılaşılsa bu şâz (istisnâ) sayılmaz, kâideye uygun kabul edilir. Meselâ, “hasletün zemîmetün” (حصلة ذميمة), “fa’letün hamîdetün” (فعله حميدة) denir.²⁷ Bazı nahivcilere göre “mef’ûl” manasındaki “feil” vezni müennes için de kullanılsa kural olarak sonuna “tâ” gelmez.²⁸

Ebü Hayyân'a göre “faîl” veznindeki bir sığata “tâ” getirilmesi onu isme dönüştürür (tâü'n-nakl). Meselâ “zebîhatün” (ذبيحة) ve “ferîsetün” (فريسة) kelimeleri böyledir.²⁹ “Zebîhun” (ذبيح), boğazlanmış, boğazlanan anlamında sıfat ama “zebîhatün” (ذبيحة), boğazlanmış veya boğazlanmaya hazır hayvan, kurban anlamında isimdir. Yine “ferîsün” (فريس), yırtıcı hayvan tarafından avlanmış parçalanmış, anlamında sıfat, “ferîsetün” (فريسة) ise aynı şekilde avlanmış veya av olma durumundaki hayvan anlamındadır.

Eğer “faîl” vezni “fâil” manasında olursa müenneslerde “tâ” getirilmemesi caiz ise de ekseriyetle getirilir. Kur'an-ı Kerîm'deki “lealle's-sâate karîbün” (لعل الساعة

²⁵ el-Hac 22/2.

²⁶ Nesefti Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil, (Kitâbü Mecmûa mine't-tefâsîr içinde), Beyrut, ts., IV, 286; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-vafi, IV, 594.

²⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 431-432; Abbas Hasan, en-Nahvü'l-vafi, IV, 594.

²⁸ bk. İbn Hişâm, Evdahü'l-mesâlik, I, 36-37; Ezherî, et-Tesrîh, I, 72.

²⁹ Ebü Hayyân, el- İrtişâf, I, 294.

و هي) (وهي) "ve hiye ramîmün" (وهي) ³⁰ "inne rahmetellâhi karîbün" (ان رحمة الله قريب) ³¹ ve "ve hiye ramîmün" (وهي) ³² ayetleri getirilmeyişine misaldir. ³³

II. Cins ismin (ismü'l-cins) sonuna gelir ve o cinse ait tek fert hakkında kullanılır.³⁴

Bu "tâ"ya "tâü'l-vahte" (تاء الوحدة) teklik "tâ"sı) denir. Meselâ "şecerun" (شجر) cins olarak ağaç demek iken "şeceratün" (شجرة) bir ağaç demektir. ³⁵ "Cevz" (جوز), "cezve" (جوزة); "beyz" (بيض), "beyza" (بيضة); "temr" (تمر), "temra" (تمرة) misallerinde de durum aynıdır. "Ekeltü tuffâhan" (أكلت تفاحا) cümlesi ile "ekeltü tuffâhaten" (أكلت تفاحه) cümlesi farklıdır. Birincisi "Elma yedim" demektir ve o kişinin kaç elma yediği belli değildir. İkinci cümle ise "Bir elma yedim" demektir. Belli sayıda elma yediğini ifade etmek isteyen birisi kelimeyi cins olarak kullanmaz, önce sonuna "tâü'l-vahte" (teklik tâsı) denen bu harfi ekler, sonra da ifade etmek istediği adede uygun olarak bunun müfret, müsennâ veya cem' şeklini kullanır.

"Tâ" harfi insanlar tarafından imal edilen eşyalarda da o eşyalardan bir adedine delalet etmek üzere kullanılır. Meselâ, "sefnün" (سفين) gemi ve "sefnatün" (سفينة) bir gemi demektir. ³⁶

Bazan câmid cins ismin sonu "tâ"lı olur ve bu durumda kelimenin "tâ"sız şekli o cinse ait tek ferde delâlet eder. Meselâ, "kem'etün" (كمانة) kelimesi cins olarak mantar, bunun "tâ"sız hali olan "kem'ün" (كمء) ise bir mantar demektir. ³⁷ Ebû Hayyân'a göre bu, bazı Araplara has kıyasa aykırı bir kullanımdır. ³⁸

III. Kelimeden düşen bir harfin yerine kullanılır

Düşen harf kelimenin aslî harfi olabileceği gibi kelimeye sonradan dâhil olmuş anlamlı veya anlamsız zâid bir harf de olabilir. ³⁹ Bu "tâ"ya "tâü'l-ıvaz" (تاء العوض) veya "tâü'l-bedel" (تاء البدل) denir. ⁴⁰

³⁰ eş-Şûrâ 42/17.

³¹ el-A'râf 7/56.

³² Yâsîn 36/78.

³³ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl* II, 431; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vaft*, IV, 595.

³⁴ Şelevbîni, *Şerhu'l-mukaddime*, III, 1057.

³⁵ Semânîni "şeceratün" (شجرة)deki "tâ"nın, İbn Cinnî de "temratün" (تمرة)deki "tâ"nın müenneslik için olduğunu söylüyor. bk. Semânîni, *Şerhu'l-Tasrif*, s. 259; İbn Cinnî, *el-Munsif*, I, 159.

³⁶ Ebû Hayyân, *el-İrtişâf*, I, 294.

³⁷ Şelevbîni, *Şerhu'l-mukaddime*, III, 1060.

³⁸ Ebû Hayyân, *el-İrtişâf*, I, 294.

³⁹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, I, 295; Şelevbîni, *Şerhu'l-mukaddime*, III, 1057; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vaft*, IV, 591.

⁴⁰ İvaz ve bedel kelimeleri birbirine yakın fakat farklı anlamda kullanılır. Bir harf düşen harfin yerine gelirse ona bedel, ivazda ise mutlaka düşen harfin yerine gelmesi gerekmez, başka yere de gelebilir. Meselâ "kâme" (قام) kelimesinde elif, düşen vav harfini yerine gelmiştir ve burada "elif,

A. Kelimenin Aslı Harfinin Yerine Gelmesi

“Veade” (وعد), “veaza” (وعظ) ve “vezene” (وزن) fiillerinin mastarları olan “idetün” (عدة), “ızatün” (عظة) ve “zinetün” (زينة) kelimelerinde fiilin ilk harfi olan “vav” düşmüş bunun yerine sonuna “tâ” harfi gelmiştir.⁴¹

“Senetün” (سنة), “ıdatün” (عضة), “sübetün” (ثبة) ve benzeri kelimelerdeki “tâ” harfi de bunların aslı üçüncü harfinin yerine gelmiştir. “Senetün” kelimesinin kök harfleri; sin, nûn ve vâv veya hâ harfleridir (snv/snh). Nitekim çoğul yapılırken “senevât” (سنوات) veya “senehât” (سنوات) denmektedir.⁴² “Senetün”deki “tâ” harfi düşen üçüncü kök harfinin yerine gelmiştir. “ıdatün” (عضة) kelimesinin sonundaki “tâ” da vav veya “hâ”dan, “ızetün” (عزة) kelimesinin sonundaki “tâ”, “yâ”dan ve “sübetün” (ثبة) kelimesinin sonundaki de vâv veya “yâ”dan bedel olarak gelmiştir.⁴³

B. Anlamlı Zâid Bir Harfin Yerine Gelmesi

“Eş’asiyyün” (أشعني) kelimesi çoğul yapılırken “eş’asiyyün” (أشعنيون) dendiği gibi sonundaki nisbet yâsı düşürülüp onun yerine bir “tâ” harfi getirilerek “eşâisetün” (أشاعة) de denir.⁴⁴ Burada düşen harfin anlamlı olmasından maksat, nisbet yâsı, bir şeye ait ve mensup oluş ifade etmesidir. “Eş’ariyyün, eş’ariyyüne ve eşâratün” (أشعري, أشعريون, أشعرة), “hanbeliyyün, hanbeliyyüne ve hanâbiletün” (مهلي, حنبلون, حنبلية), “mühellebiyyün, mühellebiyyüne ve mehâlibetün” (مهلي, مهليون, مهالية) misallerinde de aynı durum görülür. Buradaki “tâ”yı, düşen nisbet “yâ”nın yerine gelmiş olarak değil de -ileride VII. maddede açıklanacağı gibi-doğrudan nispete delalet etmek üzere gelmiş kabul etmek de mümkündür.

C. Anlamsız Zâid Bir Harfin Yerine Gelmesi

“Tilmîz” (تلميز) kelimesinin çoğulunda “telâmîzü” (تلاميذ) ve “talâmizetün” (تلاميذة); “zİndîk” (زنديق) kelimesinin çoğulunda “zenâdîk” (زندايق) ve “zenâdikatün” (زندايقة); “cahcâh” (ججاجح) kelimesinin çoğulunda da “cehâcîh” (ججاجيح) ve “cehâcîhatün” (ججاجيحة) denmektedir ki bu çoğullardan ikincilerde, birincilerdeki “yâ” harfi düşmekte bunun yerine kelimenin sonuna “tâ” gelmektedir.⁴⁵

vavdan bedeldir” denir. Ama “zinetün” (زينة) kelimesindeki “tâ”, kelimenin başından düşen vav harfinin yerine değil, kelimenin sonuna gelmiştir. Burada “tâ, vavdan ivazdır” denir. Nâdiren “tâ, vavdan bedeldir” de dense bile bu, mecazî bir kullanım sayılır. Her ivaz, aynı zamanda bedeldir ama her bedel ivaz değildir. Bk. İbn Cinnî, *el-Hasâs* (nşr. Muhammed Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), I, 265.

⁴¹ Müberred, *el-Muktedab*, I, 88-89.

⁴² Ezherî, *et-Tesrîh*, I, 73.

⁴³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 37; Ezherî, *et-Tesrîh*, I, 73-74. Ayrıca bk. Kur'an-ı Kerîm, el-Hicr 15/91; el-Mü'minûn 23/112; el-Meâric 70/37.

⁴⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 591, 673.

⁴⁵ Ebû Hayyân, *el-İrşâf*, I, 295; Şevvâbî, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1060; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 591.

D. Bazı Ziyadeli Fiil Kalıplarının Masdarında Düşen İlet Harfinin Yerine Gelmesi

"Tef'îl" (تفعیل) kalıbının mastarı "tef'iletün" (تفعلة) şeklinde de gelir ki burada asıl kalıptaki "yâ" harfi düşmüş ve onun yerine kelimenin sonuna "tâ" harfi gelmiştir. Bu, daha çok illet harfi ile biten fiillerde görülür. Mesela "zekkâ" (زكّی) fiilinin mastarı "tezkîyetün" (تركیة), "rabbâ" (ربّی) fiilinin mastarı "terbiyetün" (تربیة), "azzâ" (عزّی) fiilinin de "ta'ziyetün" (تعزیة) şeklinde gelir.⁴⁶ Diğer taraftan bu babın mastarı, "tef'îl" (تفعیل) vezninde geldiği gibi "tef'iletün" (تفعلة) ve "fi'âlün" (فعال) vezinlerinde de gelir. Meselâ, "kemmele" (كتمل) fiilinin mastarı "tekmiletün" (تكملة), "kerrame" (كرم) fiilinin mastarı "tekrimetün" (تكرمة) ve "kezzebe" (كذب) fiilinin mastarı "kizzâbün" (كذاب) şeklinde de gelir. Buradan hareketle kimine göre "terbiyetün" (تربیة) ve benzerlerindeki "tâ", hazfedilmiş olan "yâ"nın yerine gelmemiştir. O, bu bâbın normal vezinlerinden olan "tef'iletün" (تفعلة) vezninde görülen "tâ"dır.⁴⁷

"İf'âl" (افعال) kalıbındaki bazı fiillerin mastarında "aynü'l-fi'l" durumundaki illet harfi veya zâid elif⁴⁸ düşer ve bundan bedel olarak sonuna "tâ" gelir. "İkâmetün" (اقامة) mastarında bu durum görülür.⁴⁹ "Ekâme" (اقام) fiilinin mastarı aslında "ikvâmün" (اقوام) iken "vav" harfi düşmüş onun yerine sonuna zâid "tâ" gelmiştir. Bu mastarlar muzâf oldukları takdirde sonlarına gelen "tâ"nın düşmesi câizdir.⁵⁰ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de⁵¹ ve İslâm esaslarını dile getiren hadiste⁵² bu mastar "salât" kelimesine muzâf olarak (اقامة) değil "tâ"sız olarak (اقام) şeklinde gelmiştir. Sibeveyhi her hangi bir şarttan söz etmeksizin sona gelen bu zâid "tâ"nın düşebileceğini söyler ve Nûr sûresi 37. âyeti de delil göstererek Araplar'ın yerine başka harf getirmeksizin de hazif yaptıklarını belirtir.⁵³

"İstif'âl" (استفعال) kalıbındaki bazı kelimelerin mastarında da "aynü'l-fi'l" durumundaki illet harfi düşer bundan bedel olarak sonuna "tâ" gelir. Meselâ, "istikâmetün" (استقامة) mastarının sonundaki "tâ", düşen "vav" harfinin yerine gelmiştir.⁵⁴ Bu mastarın aslı "istikvâmün" (استقوام) dır.

⁴⁶ İbnü'l-Hâcib Ebû Amr Cemâlüddin Osman b. Ömer, *eş-Şâfiye*, İstanbul 1310, I, 64; Ebû Hayyân, *el-İrrişâf*, I, 295; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 591.

⁴⁷ İbn Cemâa, *Hâşiye*, I, 64.

⁴⁸ Düşen harf Ahfeş'e göre "aynü'l-fi'l" olan illet harfi, Sibeveyhi ve Halil'e göre ise zâid cliftir. Müberred, *el-Muktedab*, I, 105.

⁴⁹ Müberred, *a.g.e.*, I, 89, 104-105; Ebû Hayyân, *el-İrrişâf*, I, 295.

⁵⁰ Çârperdi Ebü'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. el-Hasan, *Şerhu's-Şâfiye*, İstanbul 1310, I, 65.

⁵¹ el-Enbiyâ 21/73; en-Nûr 24/37.

⁵² Buhârî, "İman", I; "Mevâkîtü's-salât", 1.

⁵³ Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân Kanber (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Kahire 1402/1982, IV, 83..

⁵⁴ Ebû Hayyân, *el-İrrişâf*, I, 295.

IV. Arapça'ya başka dillerden girip Arapçalaşmış (muarrab) kelimelerin çoğullarında kelimenin başka dilden girdiğine işaret olmak üzere getirilir.

Ayakkabı, mest anlamındaki "mezvec" (مزوج) Arapçalaşmış bir kelimedir ve bunun çoğulu normalde "mezâvicü" (مزواج) olması gerekirken "mezâvicetün" (مزواجة) olmuştur. Sena getirilen "tâ" harfi kelimenin Arapça olmadığına dikkat çekmek içindir.⁵⁵ Bir ölçek (mikyâl) olan "keylecetün" (كيلة) kelimesinin çoğulu da Arapça kelimelerle ilgili kurala göre "keyâlicü" (كياج) olması gerekirken "keyâlicetün" (كياجة) olmuştur. Buradaki "tâ" harfi onun Arapça değil Arapçalaştırılmış bir kelime olduğuna delalet eder.⁵⁶ Arapça'ya başka dilden girmiş olan kelimeler bu dilde bir değişikliğe uğramışsa o Arapçalaştırılmış (muarrabe) sayılır. Bir değişikliğe uğramayan yabancı (a'cemî) kelimeler ise yabancı olarak kalırlar⁵⁷ ve onlara muarrab değil dahil (دخيل) adı verilir.

V. Türemiş (müştak) bir kelimenin sonuna gelir ve mübâlağa ifade der.

Meselâ, "er-râvî", (الراوي) rivayet eden demektir. Ebû Hüreyre için "râviyetü'l-hadîs" (راوية الحديث) denir. Buradaki "râviyetü", rivayet işini çok fazla yapan anlamında kullanılır. Kelimenin sonundaki "tâ" müenneslik alâmeti değildir.

VI. Mübâlağa manasını tekit eder.

Mesela "nessâb" (نساب) kelimesi mübâlağa vezninde gelmiştir ve "nesepler hakkında çok bilgili" demektir. Bunun sonuna "tâ" getirilerek bir erkek hakkında sıfat olarak kullanılır ve "racülün nessâbetün" (رجل نسابة) denirse ondaki mübâlağa manası tekit edilmiş olur.⁵⁸ "Çok bilen" anlamındaki "allâmün" (علام) kelimesinin "tâ"lı kullanımı olan "allâmetün" (علامة) de aynı durumdadır.⁵⁹

VII. Nisbete delalet eder.

Meselâ, "mühelleb" (مهلب) kelimesinin çoğulu olan "mehâlibü" (مهالب) Mühellebler yani adı Mühelleb olanlar, "mehâlibetün" (مهالبة) ise Mühellebiler yani Mühelleb b. Ebû Sufra'ya nisbet edilenler demektir.⁶⁰ Daha önce "düşen anlamlı bir harfin yerine gelmesi" şeklinde geçen açıklamaya göre buradaki "tâ" harfi doğrudan nispete delâlet etmez, aslına o, nispete delalet eden harfin yerine gelmiştir.

VIII. Fiilin bir defa meydana geldiğine delâlet etmek üzere mastarların (mastar binâ-i merre) sonuna getirilir.

⁵⁵ Ebû Hayyân, *el-İrüşâf*, I, 295; Şelevbînî, *Şerhu'l-mukaddîme*, III, 1058.

⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 591-592.

⁵⁷ Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV, 592.

⁵⁸ Şelevbînî, *Şerhu'l-mukaddîme*, III, 1058; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, IV, 592.

⁵⁹ Ezherî, *et-Tesrîh*, I, 71.

⁶⁰ Ebû Hayyân, *el-İrüşâf*, I, 295; Şelevbînî, *Şerhu'l-mukaddîme*, III, 1058-1059.

"Darbün" (ضرب) mutlak mânada vurmak demek olduğu halde "darbetün" (ضربة) bir defa vurmak anlamındadır.⁶¹ Sülâsî mücerred fiillerin bir defa vukuuna delâlet etmek üzere "fa"letün" (فعل) vezni kullanılır. Eğer fiilin normal mastarı da aynı vezinde ise o mastarın mutlak mastara mı, bir kereye delâlet eden mastara mı ait olduğu karîne ile anlaşılır. Meselâ, "neşdetün vâhîdetün" (نشدة واحدة) denirse buradaki "vâhîdetün" bu mastarın bir kereye delâlet eden mastar olduğuna karînedir. Aynı durum ziyadeli bablar için de söz konusudur.⁶² Ziyadeli bablarda mastarın sonuna getirilen "tâ" harfi bir kereye delâlet eder. Meselâ, "tedrîb" (تدريب), alıştırmadır. "Tedrîbetün" (تدريبية) ise bir alıştırmadır demek olur. "İkâmetün" (إقامة)de olduğu gibi mastarın kendisinde zaten "tâ" harfi varsa o zaman bunun bir kere olduğuna delâlet etmek üzere "vâhîdetün" (واحدة) sıfatı getirilir. Mastarların sayıca kaç adet olduğu ifade edilirken de bu "tâ"lı halleri kullanılır. Meselâ, "selâsü darabât" (ثلاث ضربات) veya "erbau tedrîbât" (أربع تدريبات) denir.

IX. Fiilin türünü belirtmek üzere kullanılan mastarlara (matar binâ-i nev') gelir.

Sülâsî mücerred fiillerin mastarları "fi"letün" (فعل) veznine nakledilirse mastarın türüne delâlet eder.⁶³ Meselâ, "celese" (جلس) fiilinin mastarı olan "cülûs" (جلوس) oturmak anlamındadır. Eğer bir oturma türü söz konusu ise o zaman bu mastar yerine "cilsetün" (جلسة) kelimesi kullanılır.

X. Hem kelimenin yabancı oluşuna hem de nesebe delâlet eder. Meselâ, "Sebîciler" anlamındaki "sebâbicetün"⁶⁴ (سباجية) ve "Berberiler" anlamındaki "berâbiretün" (برابرة) kelimeleri böyledir. Sondaki "tâ" harfleri hem nesebe hem de kelimenin Arapça olmadığına (ucmeye) delâlet eder.⁶⁵

XI. Cem'lerdeki müenneslik mânasını tekit ederler.

"Hicâratün" (حجارة) ve "zikâratün" (ذكاره) kelimelerinin sonundaki "tâ"lar aslında çoğul (cem') olmaları hasebiyle müennes sayılan bu kelimelerdeki müennesliği tekit ederler. Cezûlî bu "tâ"ların cem'lik manasını tekit ettiğini, Şelevbînî

⁶¹ Ebû Hayyân, *el-İrîşâf*, I, 294.

⁶² Çârperdi, *Şerhu's-Şâfiye*, I, 69-70; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, II, 132 vd.

⁶³ Çârperdi, *Şerhu's-Şâfiye*, I, 69-70; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, II, 132 vd.

⁶⁴ Ebû Hayyân (*el-İrîşâf*, I, 295) ve Şelevbînî (*Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1059) "seybeci" (سباجية) ve "seyâbicetün" (سباجية), Cevherî ve İbn Manzûr ise "sebîci" (سباجية) ve "sebâbicetün" (سباجية) diyorlar. Bk. Cevherî İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh (Tâcü'l-kiğâ)*, (nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Beyrut 1990, I, 321; İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, ts. (Dâru'l-meârif), "sbc" md.

⁶⁵ Ebû Hayyân, *el-İrîşâf*, I, 295; Şelevbînî, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1059. Sebîciler, Hint ve Sind'den bir kavim olup Basra'da hapishane bekçisi veya gemilerde muhafız yahut kılavuz olarak çalışırlar. bk. Cevherî, *es-Sihâh*, I, 321; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "sbc" md.

ise cem'deki müenneslik manasını tekit ettiğini ifade eder.⁶⁶ Ebû Hayyân ve Semânî'nî de Cezûlî'ninkine yakın bir ifade kullanırlar ve Semânî'nî ayrıca bunlara "kudâtün" (قضاة) misalini de ilave eder.⁶⁷

XII. Müfred (tekil) müennes kelimedeki müenneslik manasını tekit eder.

"Nâkatün" (ناقاة) ve "na'cetün" (نعجة) kelimelerindeki "tâ"lar böyledir.⁶⁸ Bu kelimeler "tâ" bitişmeden de dişi deve ve koyun manasında olup "tâ"nın gelmesiyle müenneslikleri tekit edilmiştir.

XIII. Hakîkî müennes olmayan isimlerde o lafzın müennes olduğuna delâlet eder. Meselâ, "ğurfetün" (غرفة) ve "zulmetün" (ظلمة) kelimeleri vaz' edilirken vaz' itibariyle müennes olduklarına delâlet etsin diye bu şekilde "tâ"lı olarak vaz' edilmişlerdir.⁶⁹ Ebû Hayyân'a göre buradaki "tâ" vahdet mânasını tekit eder. Buradaki müennesliği bazıları, "te'nîsü'l-lafz" (تانيث اللفظ) şeklinde ifade eder.⁷⁰

XIV. Müfred (tekil) sıfatlara dâhil olur ve ona çoğul mânası verir.

"Hammârun" (حمار) ve "hammâratün" (حمارة), "beğğâlün" (بغال) ve "beğğâletün" (بغالة), "cemmâlün" (جمال) ve "cemmâletün" (جمالة), "vâridün" (وارد) ve "vâridetün" (واردة), "şâribün" (شارب) ve "şâribetün" (شاربة), "el-Basriyyü" (البرصيّ) ve "el-Basriyyetü" (البرصيّة), "el-Kûfiyyü" (الكوفي) ve "el-Kûfiyyetü" (الكوفية) gibi ki bunlardan birinciler tekil, ikinciler çoğuldur.⁷¹

XV. Sayılarda müzekkerle müennesi ayırmak için getirilir.⁷²

Üç ile dokuz ve bu ikisi arasındaki sayılar ile tek başına kullanılan on sayısı, sayılan şey müzekker olunca sonlarına "tâ" alırlar. Aynı sayılar müennesler için kullanıldıklarında bu "tâ" düşer. Arap grameri açısından ilginç bulunan bu durumun sebebi hakkında çeşitli yorumlar yapılır. Enbârî'nin birinci sırada saydığı ve Ukberî'nin de çoğunluğa nisbet ettiği yorum şudur: Sayılarda aslanan çoğulluktur (الجماعة). Çoğul (الجماعة) da müennestir. Dolayısıyla sayıların müennes olması ve sonuna "tâ" alması asıldır. Buna göre bütün sayılar müennes olarak "tâ"lı olmalıdır. Diğer taraftan genelde bir kelimenin müzekker olması asıldır. Müennes olacağı zaman ona alâmet getirilir. Asıl olan müzekker bir kelime sayı ile kullanılacağı zaman asıl durumunda olan "tâ"lı sayıyla kullanılmıştır. Daha

⁶⁶ Şelevbî'nî, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1059.

⁶⁷ Semânî'nî, *Şerhu't-Tesrif*, s. 260; Ebû Hayyân, *el-İrtisâf*, I, 295.

⁶⁸ Ebû Hayyân, *el-İrtisâf*, I, 295; Şelevbî'nî, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1059.

⁶⁹ Şelevbî'nî, *a.g.e.*, III, 1060.

⁷⁰ Ebû Hayyân, *el-İrtisâf*, I, 295.

⁷¹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, I, 294.

⁷² Ebû Hayyân, *a.g.e.*, I, 295.

sonra aynı sayı müennes bir kelime ile kullanılacağı zaman bir alâmete ihtiyaç doğmuş ve müenneslik alâmeti olarak "tâ" düşürülmüştür.⁷³

Sonuç

Arapça'da ismin sonuna gelen zâid "tâ" harfi her zaman müenneslik (dişilik) alâmeti olmaz. Bunun azımsanamayacak kadar çok başka maksatlarla kelime sonuna geldiği de görülmektedir. Gerek Arapça öğrenim ve öğretiminde gerekse Arapça metinler yorumlanırken veya tercüme edilirken bu husus gözden uzak tutulmamalıdır.

⁷³ Enbârî, Ebû'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Esrârü'l-Arabîyye* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Dımaşk 1377/1957 s. 218-219; Ukberî, Ebû'l-Bekâ, *Kitâbü'l-Mütebbâ' fi şerhi'l-Lüma'* (nşr. Abdülhamîd Hamed Muhammed), Bingâzî 1994, II, 588-589; Ebû Hayân, *el-İrtişâf*, I, 294.